

Žiga Koncilija

Vpliv vojnih razmer na žensko kriminaliteto – Sodni spisi Deželnega sodišča v Ljubljani (1914–1916)

KONCILIJA Žiga, dr., asist., SI-1000 Ljubljana
Na Jami 11, zigak80@gmail.com

Vpliv vojnih razmer na žensko kriminaliteto – Sodni spisi Deželnega sodišča v Ljubljani (1914–1916)

Zgodovinski časopis, Ljubljana 70/2016 (153), št. 1-2, str. 186–204, cit. 68

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Vloga žensk, kot ekonomskega in socialnega temelja družb v zaledju, se v času prve svetovne vojne bistveno okrepi. Nekatere ženske pa so v težkih medvojnih razmerah poskušale preživeti tudi s kršitvami zakonov, zato lahko v tem času opazujemo splošni porast ženske kriminalitete. Najznačilnejša za izredne razmere so bila t. i. protidržavna kazniva dejanja. Najpogosteje so bila ženska kazniva dejanja povezana s preskrbo, zato tudi večje število deliktov tatvin, draženja cen, skrivanja pridelkov, goljufanja z vojaškimi podporami in množičnih protestov. Odredbam vojnega absolutizma so se ženske zoperstavljale s ponarejanji dokumentov ali z upiranjem rekvizicijam. Spreminjanje družbenih vrednot v vojnem času pa se zrcali v kaznivih dejanjih, povezanih s prostitucijo, zanemarjanjem otrok in mladoletnim prestopništvom.

Gljučne besede: prva svetovna vojna, represija, ženske, ženska kriminaliteta.

KONCILIJA Žiga, PhD, Assistant, SI-1000 Ljubljana Na Jami 11, zigak80@gmail.com

The Impact of War Circumstances on Women's Criminality – Court Records of the Provincial Court in Ljubljana (1914-1916)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 70/2016 (153), No. 1-2, pp. 186–204, 68 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The role of women as an economic and social basis of societies in the background was strengthened significantly in the period of World War I. In those difficult war circumstances some women broke the law in order to survive, therefore a general increase in women's criminality during World War I is noticeable. The main characteristic of the state of emergency were the so-called anti-state criminal offences. Women's offences were most frequently associated with providing basic necessities, so a large number of thefts, increases in prices, hiding agricultural produce, frauds involving military benefits or even protests can be observed. Women stood up to the decrees of war absolutism by forging documents or putting up resistance to requisitions. The modification of social values in war time is reflected also in offences associated with prostitution, child neglect and juvenile delinquency.

Key words: World War I, repression, women, women's criminality

Preden so 28. junija 1914 v Sarajevu odjeknili usodni strelji, ki so smrtno ranili avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegovo soprogo Sofijo Hohenberg ter s tem zanetili prvo globalno morijo, so prihajale ženske navzkriž z organi avstro-ogrškega represivnega aparata predvsem v povezavi s »tradicionalnimi« kaznivimi dejanji, značilnimi za relativno mirna in stabilna obdobja družb na prelomu 19. in 20. stoletja.¹ Ženske so se, sicer v primerjavi z moškimi relativno redkeje, pojavljale kot storilke kaznivih dejanj, ki jih je v svojih členih opredeljeval takrat veljaven avstrijski Kazenski zakon o hudodelstvih, prestopkih in pregreških z dne 27. maja 1852;² predvsem različnih oblik obrekovanj, tatvin, goljufij, preteпов, t. i. zločinov iz strasti, umorov in detomorov. Še večkrat pa so, v takrat spolno izrazito neenakopravni družbi, nastopale v vlogah žrtev kaznivih dejanj.³ Začetek prve svetovne vojne in fenomen totalnosti njenega značaja, ki se je posredno ali neposredno dotaknil vseh ravni takratnih družbeno-političnih sistemov, pa je prinesel spremembe tudi na področju kriminalitete in s tem ožje – ženske kriminalitete. V večini vojskujočih se držav lahko opazamo podobne trende rasti določenih kaznivih dejanj, v katerih nastopajo ženske kot storilke, zlasti tistih, povezanih s preskrbo, še resnejši izziv pa je z napredovanjem vojne predstavljala ženska kriminaliteta v državah centralnih sil. Roesner npr. ugotavlja, da je bila stopnja ženske kriminalitete v Nemčiji višja zlasti v obdobju prve svetovne vojne in v letih ekonomske krize med 1920–1925.⁴ Natančnejši statistični podatki, razvidni iz spodnje tabele in grafa, to dejstvo še dodatno potrjujejo. Zlasti je očiten porast kaznivih dejanj po letu 1915 v segmentih tatvin ali prejetanja ukradenih stvari, pri čemer je šlo pogosto za živila. Samo kazniva dejanja manjših tatvin so tako narasla z 18.199 primerov v letu 1913 na 37.735 v letu 1917, kar predstavlja rast za 107%. Medtem ko se je število večjih tatvin povečalo z 963 primerov v letu 1913 na kar 2942 v letu 1917, kar je pomenilo 205% porast.⁵

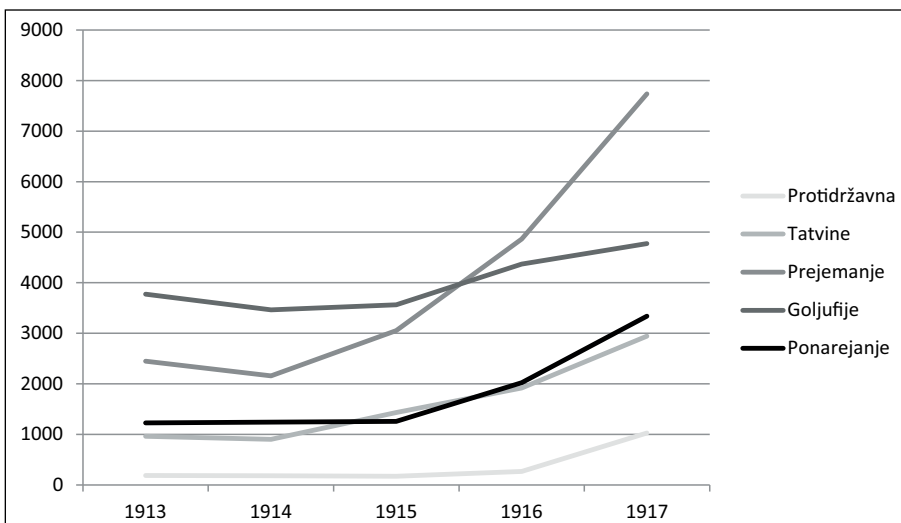
¹ Več o tem glej v: Šelih, *Ženske, kazensko pravo*. Zemljič, *Oris ženske deviantnosti*. »Žena kot zločinka«, Slovenski narod, 21. 8. 1903 in 24. 8. 1903.

² Šlo je le za prečiščeno in dopolnjeno izdajo kazenskega zakona iz leta 1803. Več o tem glej v: Melik, *Razvoj kazenskega prava*, str. 185–200.

³ Kot primer naj omenim oris morilskega pohoda Huga Šenka. Glej v: Studen: *Rabljev Zamah*, str. 157–201.

⁴ V: Elster, Lingemann, *Handwörterbuch der Kriminologie*, str. 581.

⁵ Ute, *The War From Within*, str. 201–202. Tudi v: Von Koppenfels, *Die Kriminalität der Frau*, str. 14, 33.

Graf: Porast ženske kriminalitete v Nemčiji 1913–1917 (Vir: Daniel, *The War from Within*, str. 201, 202).

	Protidržavna kazniva dejanja	Tatvine manjše/ večje	Prejemanje ukradenih stvari	Goljufige	Ponarejanje dokumentov
1913	187	18199/963	2446	3774	1228
1914	181	19572/902	2159	3461	1241
1915	171	21176/1433	3054	3563	1257
1916	268	25453/4862	4862	4371	2022
1917	1028	37735/2942	7734	4774	3337

Tabela 1: Porast ženske kriminalitete v Nemčiji 1913–1917 (Vir: Daniel, *The War from Within*, str. 201, 202).

Delne vzroke lahko iščemo v dejstvu odtegnitve oz. vpoklica večjega dela moške populacije, s čimer se breme znosnega delovanja in preskrbe družbe v zaledju prenese pretežno na žensko populacijo. Po drugi strani pa gre povečanje določenih oz. pojav novih oblik kaznivih dejanj pripisati tudi ostrejši represiji oblastno-upravnih struktur. Za vsakokratne vladajoče politične elite je namreč značilno, da v zaostrenih političnih, ekonomskih in socialnih razmerah, kakršne nastanejo npr. ob izbruhu vojne, večino svojega napora usmerijo v konsolidacijo oblasti in mobilizacijo vseh razpoložljivih sredstev, kot temeljna predpogoja za obvladovanje notranjepolitičnih kriz in predvsem uspešno vodenje vojne. Na sistemski ravni se to najočitneje odraža v uvajanju avtoritarnih oblik vodenja; npr. krepitvi ideološko-represivnih aparatov (zlasti sodstva, tajnih služb, policije in seveda vojske) ter uvajanju različnih regulativno-represivnih zakonov, odredb ali določil. S tako preoblikovanim aparatom se lahko oblast, prek implementacije

različnih oblik državnega nasilja, katerih skupni imenovalac je pogosto omejevanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, učinkoviteje loti homogenizacije vladajočega telesa, kolektivne manipulacije, discipliniranja in s tem totalitarnega obvladovanja družbe ter njenih resursov. Tovrstne težnje lahko opazamo tudi v Avstro-Ogrski ob vpeljavi t. i. vojnega absolutizma.⁶

Ne preseneča torej dejstvo, da tudi sodni spisi arhiva Deželnega sodišča v Ljubljani iz obdobja prve svetovne vojne⁷ odražajo novo represivno realnost, ki se na področju ženske kriminalitete, pač glede na spremenjeno, oz. bolje rečeno okrepljeno, vlogo žensk v vojnih razmerah,⁸ odražajo predvsem v relativnem porastu pojavnosti žensk kot storilk kaznivih dejanj (zlasti kaznivih dejanj povezanih s preskrbo), pojavu novih »netradicionalnih« oz. za izredne razmere značilnih kategorij kaznivih dejanj, pa tudi v spremembi motivov za kršenje zakonov in drugih oblastnih odredb oz. določil. Iz tabele in opazovanih kategorij kaznivih dejanj je jasno razviden porast, in sicer 27 primerov v letu 1914, 43 primerov v letu 1915 na 75 primerov v letu 1916, kar predstavlja 177% porast kaznivih dejanj, v katerih nastopajo ženske kot storilke kaznivih dejanj.

	1914	1915	1916
Protidržavna propaganda, žaljenje cesarja	2	3	3
Tatvine (denar, predmeti, živila)	18	18	35
Goljufanje s hrano (draženje, skrivanje)	0	12	12
Ponarejanje dokumentov	1	3	11
Goljufanje s podporo	0	1	4
Pomoč pri izogibanju vpoklica	6	1	0
Prostitucija	0	2	7
Detomor	0	3	3
Ženske kot žrtve nasilja	19	4	6
Skupaj (ženske kot storilke kaznivih dejanj)	27	43	75

Tabela 2: Število primerov ženske kriminalitete Deželnega sodišča v Ljubljani v letih 1914–1916 (Vir: ARS, AS 307 – Deželno sodišče v Ljubljani).

Za najbolj značilna kazniva dejanja izrednih razmer sicer veljajo t. i. politični delikti,⁹ torej kazniva dejanja, ki jih oblast deklarira kot izrazito grožnjo obstoju in enotnosti državne ureditve ter njenemu vojnemu naporu. Čeprav je bila najostrejša politična represija v obdobju vojnega absolutizma usmerjena proti moški populaciji,¹⁰

⁶ Fischer, *Slovenska novejša zgodovina*, str. 146. Svoljšak, *Slovenci v primežu*, str. 109.

⁷ Za prva tri leta vojne je gradivo dobro ohranjeno, v letih 1917 in 1918 pa se kvaliteta in kvantiteta bistveno zmanjšata in sta, razen redkih izjem, neprimerni za znanstveno obdelavo.

⁸ Več o tem glej npr. v: Irena Selišnik: *Ženske v zaledju*.

⁹ Več o tem glej v: Bavcon, *Kaznenopravna zaščita države*.

¹⁰ Več o tem glej v: Pleterski, *Prva odločitev Slovencev*. Pleterski, *Politično preganjanje Slovencev*. Kermavner, *O aretacijah Slovencev*. Pleterski, *O številu slovenskih justificirancev*.

zlasti proti vidnejšim političnim in intelektualnim osebnostim (npr. Ivan Cankar, Ivan Hribar, France Grafenauer, »preporodovci«), je del politične represije zajel tudi žensko populacijo. Že sama analiza prijav politične represije avstro-ogrskih oblasti nad Slovenci, ki ga je po koncu vojne sprožila nova Deželna vlada za Slovenijo, npr. izkazuje, da je bilo med 83 prijavljenimi primeri devet žensk. Natančnejša identifikacija nam razkrije, da so bile le-te izpostavljene policijskemu in sodnemu pregonu predvsem na osnovi obtožb srbofilstva in kršenja javnega reda in miru (zlasti žaljenja cesarja in protidržavne propagande). Tako je bila npr. 17-letna dijakinja Josipina Premrov, sestra »preporodovca« Vladimirja Premrova, obsojenega na t. i. veleizdajniškem procesu,¹¹ zaradi srbofilstva obsojena na 10 mesecev ječe in izključena iz vseh šol. Ivanka Burja, strežnica iz Ljubljane, je zaradi obtožb srbofilstva preživela osem mesecev v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Gradcu. Marijo Šeme iz Ljubljane, ženo železniškega uslužbenca Avgusta Šemeta, pa so dva meseca policijsko nadzorovali.

Težje kazniva so bila dejanja srbofilstva v povezavi s kršitvami členov javnega reda in miru, zlasti npr. žaljenje cesarja (64. oz. 65. člen kazenskega zakonika). Adela Bebler, soproga vojaškega nadoficirja iz Idrije, je bila zaradi obsodb srbofilstva in kršitve 65. člena kazenskega zakonika zaprta eno leto, takoj zatem pa še šest tednov internirana (oboje v Gradcu) in nato konfinirana v Hollabrunnu v trajanju treh mesecev in pol. Milo Mohorič, soprogo veleposestnika iz Sežane, je doletela povsem enaka usoda, kar kaže na verjetnost, da sta očitana kazniva dejanja storili skupaj. Zaradi žaljenja cesarja je bila Olga Urek, kontoristka iz Ljubljane, obsojena na zaporno kazen šestih mesecev v Gradcu, ravno tam so jo še nadaljnje tri mesece in pol zadržali v internaciji, po vrnitvi v Ljubljano pa je bila konfinirana še naslednjih 14 mesecev. Fani Hayne, služkinja iz Žužemberka, je bila zaradi obtožb žaljenja cesarja in dezertiranja soproga tri mesece internirana v Ljubljani, šest mesecev pa je bila nato zaprta v Mariboru. Učiteljica Karolina Luschitzka, roj. Medic, soproga zdravnika iz Ljubljane, pa je bila ovađena, da je ob neki ruski zmagi »zabavljala čez Avstrijo«. Povrhu so jo preganjali še zaradi nekega pisma, ki ga je leta 1912 pisala svojemu bratu Josipu Medicu v Pulj in v katerem naj bi »izražala svoje veselje nad srbskimi zmagami«. Zaradi slednjega je bila julija in avgusta 1915 v preiskovalnem zaporu v Ljubljani in Gradcu, bila nato do konca leta konfinirana v Ljubljani, med 26. decembrom 1915 in 15. januarjem 1918 pa v Hollabrunnu.¹²

Zelo odmeven je bil primer pregona učiteljice Leopoldine Kos iz Nove vasi pri Rakeku, mdr. je bila njena zgodba objavljena v časopisu, »jugoslovanski« poslanci pa so zaradi primera Kos podali interpelacijo zoper celotno vlado. Marca 1915 se je namreč Kosova, skupaj z drugimi kolegi učitelji, družila v gostilni, kjer so se med drugim pogovarjali o padcu trdnjave Przemysl, večkrat pa so tudi trknili s kozarci in nazdravili z »Živijo«. Ob sosednji mizi sedeč stražnik je takšno »slavljenje padca

¹¹ Več o tem glej v: Ponikvar, *Preporodovci proti Avstriji*.

¹² Natančnejše gre za seznam »ugotavljanja vojnih zločinov AO oblasti«, vir, ki je iz več razlogov relativno nezanesljiv, nam pa le ponudi določen vpogled v politično represijo vojaškega absolutizma. Podrobneje glej v: Matić, *Prispevek k vprašanju političnega preganjanja Slovencev*.

trdnjave« razumel kot protidržavno dejanje in Kosovo ovadil. 19. aprila 1915 je bila nato suspendirana, aretirana in predana ljubljanskemu deželnemu sodišču, kjer jo je jetniški ravnatelj Rabitsch pomenljivo pozdravil z besedami: »Trebalo se je Vam ukvarjati s politiko. Zapomnite si, če ste nedolžni, boste sedeli 6 tednov, če pa ste krivi, celo večnost.« 7. maja 1915 je bila preiskava zoper Kosovo ustavljena kot brezpredmetna, kljub temu jo je oblast šikanirala še naprej. Nadaljnjih 14 mesecev je ostala suspendirana oz. bila v disciplinarni preiskavi, s tem prikrajšana za učiteljsko plačo, ki pa ji tudi kasneje ni bila nikoli povrnjena. C. kr. Deželni šolski svet v Ljubljani je namreč ob koncu preiskave zahtevo o povračilu sredstev zavrnil s sklepom, »da sicer učiteljica ni kriva, da pa se le ni korektno obnašala, ker je bilo mogoče dvomiti o njenem patriotizmu«. ¹³

Več drugih primerov sodnih spisov nakazuje še na širši obseg nerivoze oblasti ob vprašanih protidržavnih kaznivih dejanjih. Tako je npr. sodišče 50-letno hotelirjevo ženo Frančiško Paternost iz Postojne obsodilo na šest tednov ječe, ker je ob splošni mobilizaciji vojaštva julija 1914 javno izrekla: »Tako pa ne smete, Srbi so naši bratje, ne boste jih pobili.« Sodišče je takšne izjave razumelo kot »napeljevanje ljudi k zakonu prepovedanim dejanjem glede na bodočo vojno monarhije s Srbijo«, s čimer je povzročila pregrešek zoper javni red in mir po 305. členu kazenskega zakonika. ¹⁴ 15-letna dijakinja Angelika Langerholc, hči železničarskega čuvaja iz Medvod, je bila zaradi hudodelstva razžalitve cesarskega rodu (64. člen) obsojena na dva meseca ječe, ker je na kopališču v Medvodah komentirala sarajevski atentat z besedami: »Prav je, da so prestolonaslednika umorili, ko bi bila jaz na mestu njih, bi ga bila še drugače, ker je tako dijake in Srbe zatiral.« ¹⁵ 29-letna Katarina Ferjančič iz Mavč pa naj bi avgusta 1916 »skušala omajati patriotična čustva« poslušalcev s tem, ko je javno na vasi glasno opozarjala; »da prisega vojakov novincev pred Bogom nima veljave in sicer zato ne, ker je prisiljen«. Čeprav je obdolženka v svojo obrambo poskušala pojasniti, da s temi nepremišljenimi besedami »ni ničesar hudega mislila«, ji je sodišče za pregrešek zoper »javni pokoj in red« (305. člen) prisodilo kazen 14 dni zapora z obrazložitvijo, »da se pri nas vsakdo prav dobro zaveda pomena vojaške prisige posebno še v teh resnih časih«. ¹⁶

Ozračje vsesplošne vojne »histerije« nam odslikavata naslednja dva primera. Katarina Vidic, sobarica v hotelu Stadt Wien v Šelenburgovi ulici št. 7 v Ljubljani, ¹⁷ je 28. septembra 1914 policijskemu agentu Francu Možini ovadila Louiso Bram, sicer ženo zobozdravnika Ludvika Brama z Dunaja. Vidičeva je trdila, da je Bramova meseca junija 1914 nekaj časa stanovala v istem hotelu. Ko je drugi dan po sarajevskem atentatu pospravljala v sobi pri Bramovi, ji je ob priliki rekla; »da so Srbi zelo hudobni ljudje, ker so našega prestolonaslednika in njegovo soprogo umorili«. Bramova pa naj bi nato »z veseljem« odgovorila: »So že vedeli zakaj so

¹³ Slovenski narod, 5. 3. 1918.

¹⁴ ARS, SI AS 307, 1914, šk. LIX, Vr 840.

¹⁵ ARS, SI AS 307, 1914, šk. LIX, Vr 864.

¹⁶ ARS, SI AS 307, 1916, šk. IV, Vr 593.

¹⁷ Gre za današnjo Slovensko ulico in hotel, ki je bil kasneje porušen, stal pa je na mestu današnje Name.

ga, je že prav napravil Princip, ko ga je umoril, saj tega prestolonaslednika niso marali na Dunaju, bili so vsi višji čez njega, jaz že vem, saj sem na Dunaju. On tudi ni bil oženjen, imel je iste otroke nezakonske z umorjeno soprogo. Jaz vem ker občujem z vsim boljšim krogom na Dunaju.« Nadalje naj bi Bramova izrekla še več razžaljivih besed, s čimer jo gre po mnenju Vidicove »smatrati naši državi nevarno in mogoče lahko, da izvršuje ogleduštvu«. Žal se razen ovadbe ni ohranil noben drug dokument, zato lahko o nadaljnjih ukrepih zoper Louiso Bram le špekuliramo.¹⁸ Zanimiv pa je tudi primer, ko so poskušali posamezniki nekatere občutljive vojne razmere izkoriščati za medsebojna obračunavanja. Tako je npr. 41-letna Ivana Rešek iz Trboj januarja 1916 po krivem pisno ovadila svojo užitkarico češ, »da je veliko govorila zoper cesarja. Je rekla, da je naš presvitli cesar stara šema. Je rekla, da smo stari ljudje vsi neumni, cesar je pa tudi star, je pa še bolj neumen, ker se vojskuje.« Zaradi hudodelstva obrekovanja, torej kaznivega dejanja po 209. členu kazenskega zakonika, je bila obsojena na relativno visoko zaporno kazen štirih mesecev težke ječe.¹⁹

Poleg za izredne razmere najbolj značilnih kaznivih dejanj političnih deliktov se ženske večkrat pojavljajo v sodnih spisih, povezanih s kaznivimi dejanji kršenja različnih odredb vojnega absolutizma. Kot izrazito nepatriotično dejanje oz. sabotiranje vojnega napora monarhije se je npr. razumelo nudenje pomoči pri izogibanju vojaškemu vpoklicu. Ta kazniva dejanja najdemo predvsem okoli začetka vojne. 56-letna Marija Kvas, posestnica iz Domžal, je bila npr. 12. maja 1914 v imenu Njegovega Veličanstva cesarja spoznana za krivo pregreška po 5. členu kazenskega zakonika in obsojena na pet dni strogega zapora, ker je dala »potrebni denar za pot« skupini fantov, ki naj bi se vojaški suknji izognili z emigracijo v Ameriko.²⁰ 44-letna Mara Petek iz Vinice na Dolenjskem pa je bila obsojena na teden dni strogega zapora, ker naj bi aprila 1914 svojega sina napeljevala k izogibanju vpoklicu s tem, da mu je »izročila za potovanje v Ameriko potrebni denar ter mu kupila od neke Hrvatice tujo prehodnico.«²¹ V povezavi s kaznivimi dejanji izogibanja vpoklicu oz. nudenja pomoči naj omenim še en zelo zanimiv primer. Iz obsodbe 29-letnega delavca Jožefa Cerarja iz Sela lahko beremo, da se je ta do začetka decembra 1913 izdajal in obnašal kakor ženska ter se s tem, po mnenju tožilstva »posluževal zvijačnih spletk, da bi se odtegnil zakoniti vojni dolžnosti«. Nadalje v obrazložitvi piše, da je bil Cerar ob rojstvu krščen in vpisan kot ženska pod imenom Marija Cerar, saj »baje tudi po telesnem razvoju ni bilo mogoče dognati pravega spola«. Tožilstvo mu je tako očitalo, da ko je Cerar dopolnil mobilizacijsko starost, je sam natančno vedel, da je moškega spola. Kljub temu pa naj bi se namenoma še naprej izdajal za žensko ter je končno v ženski obleki decembra 1913 tudi odpotoval v Ameriko, kjer je bil nato aretiran in prepeljan v domovino. Cerar se je sicer zagovarjal, da si iz sramežljivosti ni upal priznati pravega spola. Obtožba pa ga je bremenila, da se je s svojimi dejanji namerno izognil trem nabornim datumom. Kljub vsemu je

¹⁸ ARS, SI AS 307, 1914, Vr. 967-14.

¹⁹ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XVIII, Vr 28.

²⁰ ARS, SI AS 307, 1914, šk. XIV, Vr 224.

²¹ ARS, SI AS 307, 1914, šk. XXXIX, Vr 406.

sodišče po opravljeni glavni razpravi aprila 1914 razsodilo oprostilno, saj je razumelo njegov položaj, namreč, da se je Cerar čutil in dejansko celo življenje živel kot ženska in da se s tem pač ni namerno izogibal vojaškemu vpoklicu.²²

S ponarejanji identifikacijskih dokumentov in prepustnic so ženske kljubovale odredbam o omejitvah gibanja. Razglas št. 29 c. kr. Deželnega predsednika na Kranjskem z dne 5. septembra 1915 je npr. določal, da ima »država v sedanjem času zlasti vsled velike nevarnosti vohunstva največji interes na tem, da potujejo v vojnem okolišu le zanesljive osebe kateri interes se da varovati edino le po strogi kontroli potovanja. Država ima torej pravico preprečiti potovanje ljudi, ki nimajo za to potrebnih, vsem prepisom odgovarjajočih legitimacij.« 72-letna Marija Notar iz Škofje Loke in 52-letna delavka Ana Kopač iz Preske pa sta novembra 1915 v Medvodah kršili omenjeno odredbo, ko sta se orožnikom na vlaku iz Medvod v Ljubljano izkazale z neveljavnimi identifikacijskimi potrdili. Ker sta po mnenju sodišča storili hudodelstvo goljufije po členu 197, s čimer naj bi torej »škodovali državi na njeni pravici iz vojaških ozirov nadzorovati potnike,« sta si obe prislužili 10-dnevno ječo.²³ 72-letna Neža Medja iz Spodnje Sorice pa je bila obsojena na 14 dni ječe, ker je 3. avgusta 1915 ponaredila prehodno dovoljenje jeseniške orožniške postaje.²⁴

Težak finančni oz. gmotni položaj so si poskušale nekatere žene vpoklicanih vojakov mdr. izboljšati s kršitvami oz. z goljufijami pri prejemanju državnih podpor, namenjenih ženskam ali vdovam vpoklicanih vojakov. Tak je bil primer 44-letne Ane Lakota, žene tovarniškega delavca z Jesenic. Njen mož je bil mobiliziran ob izbruhu vojne, s čimer je bila Ana upravičena do državne podpore v višini dveh kron in 45 vinarjev dnevno. Konec maja 1915 je bil mož odpuščen iz vojske z obrazložitvijo, da je nujno potreben kot delavec Kranjske industrijske družbe na Jesenicah. Ker pa Ana moževe vrnitve ni naznanila pristojnim organom, jo je sodišče spoznalo za krivo, da je s tem zakrivila hudodelstvo goljufije po členu 197 in 200 kazenskega zakonika. S svojim ravnanjem je tako »izrabljala zmoto državnih organov glede njene opravičenosti sprejemati preskrbninske prispevke povodom mobilizacije svojega moža vsled česar naj bi država trpela škodo«, zato jo je sodišče obsodilo na kazen 14 dni ječe.²⁵ Podobna usoda je doletela 57-letno Marijo Skubic iz Šmartnega pri Litiji. Njen mož France Skubic je bil na podlagi zakona o vojnih dajatvah 22. marca 1915 vpoklican kot »črnovojniški delavec«. Od aprila 1915 je bila tako Marija v skladu z zakonom upravičena do dnevnega prispevka za preživljanje v višini dveh kron in 10 vinarjev. Ker pa se je po mnenju sodišča »poslužila pomote nižje imenovanih oblasti s tem, da je skoravno se je bil njen mož že koncem avgusta 1915 vrnil iz vojne službe, še do 1. septembra 1916 pri c.kr. davčnem uradu v Litiji dvigala vzdrževalne prispevke,« je bila obsojena zaradi hudodelstva goljufije na kazen šestih tednov ječe.²⁶ 73-letna Urša Smolej iz

²² ARS, SI AS 307, 1914, šk. LVI, Vr 255.

²³ ARS, SI AS 307, 1916, šk. III, Vr 34.

²⁴ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLII, Vr 586.

²⁵ ARS, SI AS 307, 1916, šk. X, Vr 230-16.

²⁶ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XIX, Vr 682-16.

Kranjske Gore je bila upravičena do državne podpore za svojega sina, ki je bil v vojni, katero je izplačeval C. kr. davčni urad v Kranjski Gori. Marca 1915 pa se je sin vrnil domov kot invalid, ustreljen v nogo in slep na eno oko. Tudi Smolejeva ni njegove vrnitve naznanila pristojnim organom in bila s tem obtožena goljufije, saj naj bi do februarja 1916 »podporo naprej prejemala in tako nezakonito preveč dobila«. Na glavni razpravi se je Smolejeva razumljivo zagovarjala, »da si ni bila svestna nobene krivice«. Bolj pa je sodišče prepričalo dejstvo, da se je sin vrnil ranjen, s čimer je bil njegov prispevek k preskrbi družine sedaj veliko manjši in je Smolejevo 15. julija 1916 ob koncu glavne razprave oprostilo.²⁷ 19. avgusta 1916 je podobna usoda doletela 31-letno Marijo Eržen iz Leskovca, ki jo je bremenila obtožba, da je »v namenu oškodovati državo na premoženju, avgusta 1914 v plačilni poli izdani od okrajne komisije za preživljanje prenamenila vsoto pristojne podpore z ene krone 40 vinarjev v dve kroni 40 vinarjev,« s čimer naj bi oškodovala c. kr. Davčni urad v Škofji Loki v vsoti nad 200 kron. Sodišče jo je na koncu oprostilo predvsem zaradi olajševalnih okoliščin težkega gmotnega položaja, dejstva, da »je obiskovala le zasilno šolo, zna le slabo brati in pisati« ter predhodne nekaznovanosti.²⁸ 19-letna delavka z Viher, Terezija Šetrajčič, pa je tako goljufala z vojaškimi podporami, da se je pod drugim imenom izdajala za ženo vpoklicanega vojaka. S tem si je nezakonito pridobila več kot 200 kron.²⁹

Najpogostejša kazniva dejanja iz fonda Deželnega sodišča v Ljubljani, v katerih se pojavljajo ženske kot storilke kaznivih dejanj, so bila razumljivo tista, ki so se dotikala vprašanj preskrbe.³⁰ Preskrbovalni sistem avstro-ogrske monarhije je namreč začel kazati slabosti že v letu 1914, ko se je začel totalni spopad, kar je dejansko pomenilo mobilizacijo vseh razpoložljivih sredstev za vojni napor in može na fronti in pa krizo zaledja. Glede na to, da so postale ženske ob odsotnosti moških v razmerah vojnega gospodarstva ekonomski in socialni temelj družbe, so bile v boju za preživetje sebe in svojih družin tako mnogokrat prepuščene le lastni iznajdljivosti.³¹ Razmere so od njih zahtevale nadčloveške napore pri zagotavljanju najosnovnejših dobrin, del njih pa je lastne strategije preživetja udeleževal tudi s kršitvijo zakonov in odredb. Zato ne preseneča, sploh zaradi podaljševanja vojne in s tem vedno hujšim pomanjkanjem in bedo, da so tatvine in goljufije, povezane s preskrbo, najpogostejša ženska kazniva dejanja tega obdobja. Večinoma je šlo za manjše ali večje tatvine (hrane, oblek, obutev, denarja) posameznic ali tatinskih združb ter različnih vrst goljufij, ki segajo od zviševanja oz. navijanja tržnih cen, finančnih prevar, goljufanja z nakaznicami do skrivanja pridelkov pri odredbah o obveznih odkupih.

27-letna kurjačeva žena, Marija Bernik iz Domžal, je bila npr. zaradi tatvine 250 kron, devetih jajc, štirih litrov fižola, pol litra žganja in »en par šolnov,« torej

²⁷ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XXV, Vr 331-16.

²⁸ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XXV, Vr 340-16.

²⁹ ARS, SI AS 307, 1915, šk. II, Vr 119-15.

³⁰ O preskrbi glej več npr. v: Petra Svovljšak, »Leta strahote«. *Himmelrecih, Namesto zemlje črni kruh*. Brodnik, *Preskrba Ljubljane*.

³¹ Selišnik, *Ženske v zaledju*, str. 188–195. Daniel, *The War from Within*, str. 189–206.

zaradi povzročitve hudodelstva tatvine po členih 171, 173 in 174 kazenskega zakonika, obsojena na tri mesece težke ječe.³² 36-letna Neža Prešeren z Bleda je bila skupaj z možem obsojena hudodelstva soudeležbe pri tatvini (185. in 186. člen kazenskega zakonika), ko sta aprila 1916 v Lescah pridobila tri vreče pšenične moke od dveh vojakov, ta dva pa sta moko ukradla iz vojaškega dobavnega rezervnega skladišča v Lescah. Neža je bila obsojena na šest tednov ječe, v obupu napisana prošnja sodišču za odložitev kazni pa nam razkriva težke razmere, s katerimi so se soočale številne ženske med prvo svetovno vojno: »Mati sem šestih otrok v starosti od dveh do 11 let in ker smo revni, si pri otrocih ne morem držati deklet. Moj mož je radi kazni ravno v tej kazenski zadevi izgubil službo pri državni železnici ter je moral v vojake. Da preživim sebe in svojo deco sem navezana zgolj na svoje roke. Sedaj je še obilo poljskega dela in možnosti pripraviti si kaj živil za zimo in pomlad. Imam doma kravo in par prašičev, katerih živali nima drugi opravljati, kakor le jaz«. ³³ 34-letna Ana Mlekuž iz Stare Fužine je skupaj z mladoletnima otrokoma 13-letno Angelo in 11-letnim Alojzijem aprila 1915 poskušala ukrasti 40 kg slanine, 23 kg sladkorja, kilogram masti, dva kg prekajenega mesa, pet kg koruzne moke, pet kg ječmena, kilogram ječmenove moke, mernik krhljev in hrušk, osem jajc in 53 klobas v skupni vrednosti 210 kron. Pri tem so bili vsi trije zasačeni in aretirani, Mlekuževa pa postavljena pred sodišče. Po opravljeni glavni razpravi je sodišče 21. avgusta 1915 Ano obsodilo na dva meseca težke ječe, in to navkljub njenemu zagovoru, da je zaradi mobilizacije moža morala sama preskrbeti njenih osem otrok, torej je kaznivo dejanje »storila v veliki sili, ko je primanjkovalo vsled vojnih razmer na vseh koncih in krajih živil ... otroška beda je premagala vse pravne pomisleke in materino srce se je žalibog vdalo vedno večjim skušnjavam preskrbeti nedolžni rodbini živeža, četudi na nepošten način«. ³⁴ Šivilji, 21-letna Marija Kuzmin in 22-letna Ivana Tolloi, sta bili po opravljeni glavni razpravi spoznani za krivi, da sta spomladi in poleti 1916 v Ljubljani; »kot tatinski tovarišici vzeli domobranski vojašnici, kamor sta bili za delo najeti, iz posesti vojaškega erarja ukradli večje količine rjuh, brusac, servetov, čevljev, blaga, platna in jedilnega pribora«. Zaradi hudodelstva tatvine sta bili obsojeni vsaka na dva meseca težke ječe. ³⁵ Pravo tatinsko združbo pa so tvorile Emilija Pintar, Angela Smrečnik, Lucija Žižič in Jožefa Bregar, ki so bile obsojene, da so svojemu delodajalcu ukradle večjo količino različnih predmetov (čevlje, uhane, verižice, zapestnico) v skupni vrednosti več 1000 kron in bile obsojene na kazni težke ječe od šestih tednov do kar enega leta in pol. ³⁶

Zelo pogosto so se, zlasti kmečke ženske, znašle pred sodiščem zaradi kaznivega dejanja zatajevanja pridelkov. Tako je bila npr. 31-letna Marija Albreht iz Hotedršice spoznana za krivo, da je decembra 1914 kljub dolžnosti, naloženi po razglasu C. kr. Deželne vlade, »nalašč zatajila v svoji posesti odnosno hrambi najmanj 1500 kg krompirja« in bila, zaradi pregreška po 6. členu cesarskega ukaza z dne 1. avgusta

³² ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLII, Vr 534.

³³ ARS, SI AS 307, 1916, šk. VI, Vr 429.

³⁴ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLVI, Vr 442.

³⁵ ARS, SI AS 307, 1916, šk. VI, Vr 394.

³⁶ ARS, SI AS 307, 1916, šk. VII, Vr 481.

1914 obsojena na tri dni zapora, poostrenega s postenjem.³⁷ 33-letna Ivana Žakelj iz Žirov je bila obsojena na dva dneva zapora, ker je nalašč zatajila v svoji posesti in hrambi se nahajajočih 200 kg pšenice in 80 kg ovsa.³⁸ 58-letna Marija Železnik iz Jastrobelj pa je bila obsojena na 24 ur navadnega zapora, »ker je nalašč zatajila oblastvu v svoji posesti se nahajajoče zaloge neobhodno potrebnih reči, namreč 100 kg rži in 275 kg ječmena«.³⁹

Težje kazniva so bila kazniva dejanja, ki so bila poleg prikrivanja pridelkov združena še z upiranjem, napadi na uradne osebe ali kaznivimi dejanji kršenja javnega reda in miru. Na tri tedne zapora je bila npr. 20. decembra 1915 obsojena 45-letna Frančiška Rogelj iz Trboj. 15. septembra 1915 se je namreč v Trbojeh izvajalo popisovanje žita in mlinskih izdelkov, ki ga je sicer Deželna vlada za Kranjsko odredila na podlagi cesarskega ukaza z dne 21. junija 1915. Na večer tega dne je prišla popisna komisija tudi v hišo Rogljevih ter »tu revidirala zaloge žita, pri čemer se je konstatiralo, da so Rogljevi več 100 kg pšenice utajili, vendar se je že takrat Rogljevim zaplenilo 100 kg pšenice«. Drugi dan je ista komisija zopet prišla k Rogljevim, pri čemer se je ob ponovnem merjenju pšenice Frančiška Rogelj »razhudila« in popis poskušala preprečiti. Pri tem »je kričala, da nobeden drug ne bo pšenice meril, kakor jaz,« prišla za roko zaupnika in ga potisnila v stran. Nato pa je komisijo, dva orožnika in zaupnika še ozmerjala z besedami; »Barabe, svinje, tatovi, lumpi, udarite me, če me hočete, vsaj me ne smete.« S tem je po mnenju sodišča, poleg kaznivega dejanja skrivanja pridelka, zakrivila še prestopok zoper javne uslužbenke in naredbo (312. člen kazenskega zakonika). Pri odmeri kazni se je kot oteževalno okoliščino upoštevalo, da se je »žalitev zgodila dejansko in z besedami«. Olajševalna pa je bila okoliščina, da je morala Rogljeva skrbeti za dva otroka in voditi gospodinjstvo, s čimer »bi torej zavoljo trpeža zakonito določenega zapora vtegnil priti pridobitek obtoženke in njene nedolžne rodbine v nered«.⁴⁰ Uršula Mihelič iz Šmartnega ob Savi pa je bila obtožena škodovanju vojnega napora monarhije s tem, da je julija 1915 ob odredbi o vojnih dajatvah nagovarjala svojega moža, da naj prelomi »svojo po predpisu ustanovljeno dolžnost opravljati dela za oboroženo moč monarhije«. Ob obisku občinskega uradnika je možu namreč dejala: »Tega norca poslušaj, ti ne boš napregel, konje pusti v hlevu na gmah, ti si neumen, ki ga poslušaj«.⁴¹

Poleg skrivanja pridelkov pogosto naletimo tudi na kazniva dejanja draženja cen. 50-letna Neža Mulej iz Sela pri Bledu je po mnenju sodišča »izrabljala vsled vojne nastale izredne razmere saj je zahtevala za liter mleka, torej za nepogrešljivo potrebščino, čezmerno ceno za 42 odstotkov«. V svoj zagovor je sicer dejala, »da je morala v moževi odsotnosti sama ali mesto nje hčer pobirati mleko pri dobaviteljnih in da je morala tudi sama mleko voziti na Savo. Če se tedaj upošteva delo in izgubo časa, cena naj ne bi bila čezmerna«. Kljub temu je bila novembra 1916, zaradi

³⁷ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XVII, Vr. 179.

³⁸ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XVII, Vr. 187.

³⁹ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XVII, Vr. 203.

⁴⁰ ARS, SI AS 307, 1915, šk. I, II, Vr. 717.

⁴¹ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XXVI, Vr. 570.

pregreška po 18. členu cesarskega ukaza z dne 21. avgusta 1916, obsojena na štiri dni strogega zapora poostrenega z enim trdim ležiščem.⁴² 29-letna trgovka s sadjem Marija Stele iz Štepanje vasi je bila obtožena prestopka draženja, ker je v juniju 1916 v Ljubljani »izrabljaje izredne razmere, povzročene z vojnim stanjem za neobhodno potrebne reči, namreč črešnje, očitno čezmerne cene, namreč eno krono 60 vinarjev za kilogram zahtevala«.⁴³ 62-letna Marija Balič iz Vodic je 7. avgusta 1915 na trgu v Spodnji Šiški tako goljufala, »da je polič ovsa za liter tedaj rabila pičlejše mero mesto pravilne«. Že prej, 7. julija 1915, pa je ravno tam prodajala jajca po 14 vinarjev za komad, »zahtevala torej izrabljajoč vsled vojne nastale izvanredne razmere za neobhodno potrebna živila očitno čezmerno ceno«. Zaradi hudodelstva goljufije (197. in 199. člen) ter prestopka (7. člen cesarske naredbe z dne 1. avgusta 1914) je bila po opravljeni glavni razpravi 18. julija 1915 spoznana za krivo in obsojena na šest tednov ječe, poostrene z enim postom vsakih 14 dni.⁴⁴ 64-letna gostilničarka Jožefa Dolinšek pa je zakrivila pregrešek draženja s tem, da je meseca aprila 1916 »izrabljala izredne vojne razmere« in v svoji krčmi za liter piva zahtevala čezmerno ceno 88 vinarjev. Kljub zagovoru, »češ, da je slišala od gostov in drugih ljudi, da se je cena piva zvišala,« je bila 13. junija 1916 spoznana za krivo in obsojena na tri dni strogega zapora.⁴⁵ Nekoliko drugačno obliko goljufanja pa si je privoščila gostilniška družina iz Mojstrane. 65-letna Marija Rabič in njeni hčerki, Kristina ter Marija ml., so bile namreč obtožene, da so junija 1915 v svoji gostilni »vedoma prodajale meso neogledane svinje, ki je bilo človeškemu zdravju škodljivo«. Natančneje jih je obtožnica bremenila, da je domača svinja verjetno poginila na »rudečici«. Osumljenke pa so nato, »drob poginjene svinje zakopali, meso pa so uporabile v gostilni za gulaš ter ta gulaš prodajale vojakom, ki so bili tam nastanjeni«. Petega aprila 1916 so bile osumljenke spoznane za krive in obsojene na kazen strogega zapora od treh do 14 dni.⁴⁶ Goljufalo pa se je lahko tudi z živilskimi nakaznicami. Tak je bil primer iz Ljubljane, ko je po ovadbi neke članice VII. krušne komisije mestni tržni nadzornik Adolf Ribnikar strogo posvaril stranko iz Spodnje Šiške, ki je prejela štiri krušne izkaznice namesto dveh, ker sta bila njena brata vpoklicana v vojsko, sestra pa jih pri krušni komisiji ni odjavila.⁴⁷

Vprašanja preskrbe so bila nasploh tako pereč problem skozi celotno obdobje vojne, da so se ženske začele v svojih zahtevah povezovati in protestirati ter s tem iz intime prehajale v javni prostor. Ali kakor ugotavlja Ute Daniel, upor kot strategijo preživetja so ženske »razumele kot samopomoč in se jim je zdel povsem legalno opravičljiv predvsem zato, ker so po njihovem mnenju oblasti zanemarile svojo dolžnost, da bi pravično in zadovoljivo poskrbele za celotno družbo«.⁴⁸ Iz prve polovice vojne naj omenim enega izmed takšnih protestov, ki se je zgodil 8.

⁴² ARS, SI AS 307, 1916, šk. IV, Vr 562.

⁴³ ARS, SI AS 307, 1916, šk. VI, Vr 346.

⁴⁴ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XXI, Vr 510.

⁴⁵ ARS, SI AS 307, 1916, šk. IX, Vr 258.

⁴⁶ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XXVII, Vr 3.

⁴⁷ Brodnik, *Preskrba Ljubljane*, str. 303.

⁴⁸ Daniel, *The War from Within*, str. 197.

maja 1915 v Ljubljani. Tega dne se je pred vladno palačo zbralo okoli 70 žensk iz občine Dobrunje. Ženske so protestirale in nameravale poslati deputacijo k deželnemu predsedniku, ki naj bi izposlovala dobavo žita ali moke na imenovano občino. Ker pa policija na Bleiweisovi ulici ni dopustila zbiranja večjih množic ljudstva, so stražniki ženske pozvali, naj se razidejo. Večina je to storila, pozivu pa so se uprle Josipina Erjavec, Marija Jančar, Karolina Videgar, Antonija Cankar in Ana Jeriha. Še več, Jančarjeva in Erjavčeva sta se »začeli pripraviti ter kričati, da se pustijo raje zapreti, nego da bodo odšle«. Videgarjeva pa je celo dejala, »da bodo ženske vse zbile«. Upornice so bile aretirane in zaradi pregreška zoper »javni pokoj in red« v smislu 283. člena kazenskega zakonika postavljene pred sodišče. Po opravljeni glavni razpravi so bile nato obsojene vsaka na nekaj dni strogega zapor. ⁴⁹ Protesti zaradi draginje ali pod sloganom »Kruha in miru!« postanejo večji in odmevnejši zlasti v zadnjih dveh letih vojne. ⁵⁰ Najodmevnejše demonstracije so se npr. v Ljubljani zgodile 24. aprila 1918, ko je med 500 in 600 žensk ter otrok pri deželnem glavarju zahtevalo boljšo preskrbo. Protesti so se sprevrgli v hujše nemire, s protiavtstrijskimi vzkliki in izgredi pa je imel »upor lačnih« tudi močan politični značaj. ⁵¹

Poleg kaznivih dejanj, povezanih s preskrbo, ki so sicer najbolj značilna za razmere vojnega absolutizma oz. vojnega gospodarstva in v katerih najpogosteje najdemo ženske, nam tudi številni drugi sodni spisi odlikavajo svojevrstno medvojno realnost in kažejo na neposredne ali posredne učinke vojne ter različne družbene procese in s tem usode žensk. Na proces erozije tradicionalne vloge družine ⁵² kot temeljne družbene celice in s tem povezanih vrednot npr. kaže povečanje primerov kaznivih dejanj, povezanih z »vojaško« prostitucijo ⁵³ in zunajzakonskimi spolnimi praksami ter s posledicami le-teh. 59-letni posestnik in vdovec Janez Pegan iz Malih Brd je bil npr. zaradi zvodništva obsojen na pet mesecev težke ječe, ker je dal svojim hčeram Mariji, Uršuli in Ani, ki so izvrševale nečisto obrt prostitucije v domači hiši, redno prebivališče in »potuho«. V obrazložitvi obtožnice lahko beremo, »da so se ljudje vže dle časa zgražali, da dekleta gizdavo oblečena okolu pohajkujejo, ter nič ne delajo, dasi dohodki malega posestva takega življenja ne dovoljujejo«. Sum pa je postajal toliko večji, »ko so ljudje opazovali, da obiskujejo po noči in po dnevu redno vojaki hišo, da se dekleta tudi izven hiše z vojaki pečajo in okolu hodijo«. Sodišče je Pegana 13. maja 1916 spoznalo za krivega hudodelstva sovodstva po 132. členu kazenskega zakonika in ga obsodilo na pet mesecev težke ječe. Pri odmeri kazni je sodišče kot oteževalno okoliščino upoštevalo »nerodnost«, da so se stvari godile dolgo časa, in mladoletnost ene izmed hčera. Kot olajševalno okoliščino pa je sodišče razumelo »po sedanjih razmerah povzročeno in v naših

⁴⁹ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XIX, Vr 317.

⁵⁰ Selišnik, *Ženske v zaledju*, str. 192–194. Grayzel, *Women and the First World War*, str. 79–95.

⁵¹ Več glej v: Pleterski, *Prva odločitev*, str. 233–238.

⁵² Ute npr. ugotavlja, da v Nemčiji med leti 1913–1918, zlasti po 1915, upada število poročenih žensk. V: Daniel, *The War from Within*, str. 136.

⁵³ O prostituciji glej npr.: Sluga, »*Vtakni ga, ja*«. Cvelfar, »No, zdaj pa če imaš denar«. Grayzel, *Women and the First World War*, str. 69–77. Ute, *The War from Within*, str. 138–147.

krajih sedaj vladajočo splošno demoralizacijo».⁵⁴ V povezavi s prostitucijo je bila aretirana tudi 22-letna delavka iz Vodmata Marija Bosler. Stražnik Alojzij Lavrenčič je nameraval 16. junija 1915 Boslerjevo aretirati, »ker naj bi se v parku Tabor ponoči z vojaki okoli vlačila«. Ker je stražnik ni želel izpustiti zgolj z opozorilom, se je uprla, »proti stražniku tolkla, brcala ter ga vgriznila v prst«. Zaradi napada na državni organ je bila nato aretirana in postavljena pred sodišče, kjer se je morala zagovarjati zaradi hudodelstva javne nasilnosti po 81. členu kazenskega zakonika in bila ob koncu razprave obsojena na tri mesece težke ječe.⁵⁵

Večja raznovrstnost odnosov, zlasti med ženskami in vojaki, kot posledica dinamičnosti pretoka ljudi na območjih spopadov se je mdr. kazala tudi v porastu števila zunajzakonskih otrok.⁵⁶ Več primerov zanemarjanj otrok in detomorov, ki so bili deloma posledica takšnih zvez, nam slikajo težke medvojne razmere, s katerimi so se soočale prenekaterne ženske v zaledju. 26-letna Ana Demšar iz Hotovelj je bila obtožena pregreška zoper varnost življenja (335. in 376. člen), ker je julija 1914 zvečer pustila svojega dve leti in pol starega sinčka Jožefa dlje časa brez nadzora, otrok je odšel do bližnje reke in utonil. Sodišče jo je ob koncu razprave, deloma tudi zaradi dejstva, »da ima četvero malih otrok in kot gospodinja veliko opravkov, tako da sama ne more ves čas nadzorovati vseh otrok,« in dejstva, da bi zaporna kazen pomenila hud udarec za njo in njene otroke, oprostilo.⁵⁷ 19-letna šivilja Jožefa Slamnjak iz Ljubljane je bila obtožena, da je »postala noseča od nekega vojaka ter se je ves čas trudila svojo nosečnost prikriti,« ob rojstvu pa je »otroka položila na samotni kraj ter mu zavila ruto okolu vratu, da bi se zadušil«. 12. avgusta je bila spoznana za krivo hudodelstva poskusa detomora (8. in 139. člen kazenskega zakonika) in bila obsojena na šest mesecev ječe.⁵⁸ 25-letna posestnikova hči Marjeta Štefančič iz Hrač pa »je imela v jeseni lanskega leta ljubavno razmerje z nekim vojakom, ki ni ostalo brez posledic«. 7. avgusta 1916 je nato »proti svojemu nezakonskemu otroku moškega spola z namenom ga usmrtiti ob porodu z vtikom prsta v njegovo grlo tako ravnala, da je iz tega otrokova smrt nastala«, s čimer je zakrivila hudodelstvo detomora (139. člen kazenskega zakonika). Na zaslišanju je svoje ravnanje opravičevala z besedami, »da je to storila v namenu, prikriti svojo sramoto«. 2. septembra 1916 je bila po opravljeni glavni razpravi spoznana za krivo in obsojena na tri leta težke ječe.⁵⁹ Nadvse tragična pa je bila usoda 28-letne tovarniške delavke Elizabete Mlinarič iz Pristave. Zaradi nasilnega očeta je z rosnimi 16 leti odšla od doma in imela dva zunajzakonska otroka z dvema različnima očetoma. Ob nizki plači in skromnih preživninah se je le stežka prebijala skozi življenje. Ob izbruhu vojne sta bila oba očeta njunih otrok

⁵⁴ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XV, Vr 214.

⁵⁵ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLI, Vr 416.

⁵⁶ Daniel npr. ugotavlja, da je v Nemčiji število rojstev upadlo, zlasti po letu 1915, relativno pa se je nekoliko povečala stopnja zunajzakonskih rojstev. Več glej v: Daniel, *The War from Within*, str. 136.

⁵⁷ ARS, SI AS 307, 1914, šk. XLVII, Vr 702.

⁵⁸ ARS, SI AS 307, 1915, šk. X, Vr 455.

⁵⁹ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XIII, Vr 441-16.

vpoklicana in ker ni priskrbela sodnega potrdila za očetovstvo enega izmed njiju, je bila upravičena do državne podpore le za enega otroka. Kljub nadčloveškim naporom, ki so razvidni iz njenega zagovora, da bi uspela poiskati ugodno rešitev za lastno preživetje in dobrobit svojih otrok, je povsod naletela na zaprta vrata. 9. maja 1915 je svojega devet mesecev starega otroka vrgla v Savo. Kljub priznanju, da je to storila namenoma iz obupa in da je želela skočiti v Savo skupaj z njim, pa zaradi drugega otroka tega ni storila, jo je sodišče zaradi hudodelstva umora (134. in 135. člen kazenskega zakonika) obsodilo na najstrožjo mogočo kazen – smrt z obešenjem.⁶⁰

Realnost medvojne t. i. »družbe brez očetov« (ang. fatherless society) ni pomenila samo, da so se morale matere pogosto same spoprijemati s kruto vojno realnostjo bede in pomanjkanja, temveč je odsotnost moških v vzgojnih procesih posredno pomenila tudi večjo izpostavljenost otrok ulici in posledično povečani stopnji mladoletnega prestopništva.⁶¹ Oblastni organi, kolikor so se sicer s problematiko mladoletnega kriminala sploh ukvarjali, so uvajali ukrepe, kot je bil npr. ta, ko je »reško mestno zastopstvo izdalo razglas, s katerim se zabranjuje dečkom in deklicam do 15. leta pohajanje po ulicah in trgih in to v svrhu varovanja javnega reda in tuje lastnine. Ta odredba je bila izdana proti razuzdani mladini, ki je pokazala, da bi rada zlorabila sedanje dogodke, da bi poškodovala tujo last, kradla in ropala.«⁶² Analiza sodnih spisov Deželnega sodišča v Ljubljani pa nam postreže z več primerov mladoletnega kriminala. 16-letna Franciška Bajda iz Štepanje vasi je bila npr. obtožena, da je junija 1915 iz neke hiše ukradla 290 kron in zlat prstan.⁶³ 17-letni posestnikov sin Ignacij Krt iz Gorenje vasi je bil obtožen, da je januarja 1916 Marijo Sirc, »nad katero mu po zakonih ne gre nobena oblast, v uživanju njene osebne slobode oporeval s tem, da jo je siloma spravil na tla, se vrgel na njo, ji vzdignil krilo ter jo dalj časa trdno na tleh držal in davil«. Hkrati ji je ob tem še grozil z umorom, s čimer je bil obtožen »hudodelstva javne posilnosti z brezoblastnim vtesnovanjem osebne svobode in z nevarnim pretenjem«. Sodišče ga je spoznalo za krivega hudodelstev po 93. in 99. členu kazenskega zakonika ter ga obsodilo na tri mesece težke ječe.⁶⁴ 14-letni hlapec Ernest Podjed z Olševka pa je bil obsojen, da je avgusta 1916 na Brdu v nekem prepiru Franciško Škofic z nožem zabodel v roko tako, »da se ji je vsled tega najmanj za 20 dni zdravje pokazilo in zmožnost svoj poklic opravljati odvezla ter da se ji je težko pohabljenje naklonilo«. S tem je po mnenju sodišča zakrivil hudodelstvo težke telesne poškodbe (152. člen) in bil 5. januarja 1917 obsojen na tri tedne ječe.⁶⁵

Pogosto žalostne godbe, ki se rišejo ob branju sodnih spisov, predvsem pa množica kaznivih dejanj, v katerih ženske nastopajo v vlogah žrtev (različne oblike

⁶⁰ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLV, Vr 379.

⁶¹ Daniel, *The War from Within*, str. 152-171.

⁶² »Pametna odredba policije«, *Edinost*, 29. 5. 1915.

⁶³ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLVI, Vr 437.

⁶⁴ ARS, SI AS 307, 1916, šk. III, Vr 29.

⁶⁵ ARS, SI AS 307, 1916, šk. I, Vr 517.

verbalnega in fizičnega nasilja, posilstva, v skrajnih primerih celo pedofilija), slikajo težko medvojno družbeno realnost. Kljub odsotnosti mož in sinov in že tako vseprisotnem nasilju nedaleč stran na bližnjih frontah je bilo tradicionalno patriarhalno okolje ženski pogosto neprijazno. Čeprav nasilje nad ženskami ni neposredna posledica vojnih razmer, pa ob množici takšnih kaznivih dejanj mimo njih le ne moremo. Kot storilci kaznivih dejanj pogosto nastopajo moški, ki so bili prestari za vpoklic v vojsko. 71-letni berač Janez Benčina je npr. septembra 1916 na Rakeku grozil z umorom Mariji Martinčič, s čimer si je nakopal obtožbo povzročitve hudodelstva »javne posilstva z nevarnim pretenjem (99. člen kazenskega zakonika)«. Kot je v svojo obrambo zatrjeval, je imel s 24-letno Martinčičevo ljubezensko razmerje, pri čemer ji je obljubil, da se bo z njo poročil in ji daroval razne obleke. Ker pa je opazil, da govori Martinčičeva z vojaki, je bil »silno razdražen radi tega« in je zahteval, da mu vrne obleke, ob tem pa vpil: »Da bodeta oba »hin«, da ji bo prerezal trebuh ali vrat«. 20. septembra 1916 je bil spoznan za krivega in obsojen na štiri mesece težke ječe.⁶⁶ 69-letni Jurij Vidmar iz Rovt je bil v svoji domači vasi znan kot »zelo surov in nasilen človek, posebno jezo pa ima na svojo ženo Marijo Vidmar, ker je ta izročila svoje posestvo svoji hčeri, ne da bi izgovorila tudi za svojega moža prevžitka«. Zato ji je nekega dne aprila 1916, »večkrat z umorom žugal in je bilo žuganje takošno, da je zamogla Marijana Vidmar glede na razmere in osebne lastnosti ter na znamenitost zažuganega zlega po pravici v strahu biti«. Natančneje je takrat od nje zahteval, naj mu prinese jedi, in ko se je ta napotila, da ustreže moževi želji, jo je ta vrgel na posteljo in jo »dregal z neko pilo tako, da jo je na desni kolčnici lahko poškodoval. Ko se ji je pa posrečilo, mu pilo vzeti, vihtel je nad njo odprt nož ter jo pritiskal k postelji.« S tem je po mnenju sodišča zakrivil hudodelstvo posilstva z nevarnim pretenjem in prestopok proti telesni varnosti. 21. oktobra 1916 je bil obsojen na 14 mesecev težke ječe.⁶⁷ 57-letni Janez Kotar, posestnik iz Cveteža, je bil 10. julija 1915 spoznan za krivega, ker je svojo ženo »udaril s sekiro, koso in palico ter jo vrgel ob tla in z nogami teptal, tako ravnal, da je po tem dejanju Ivana Kotar vsled otrpnjenja možganov ob življenje prišla«. Zaradi najhujšega zločina, ki ga lahko moški stori zoper žensko, je bil obsojen na le 11 let težke ječe.⁶⁸

Arhivsko gradivo sodnih spisov Deželnega sodišča v Ljubljani med letoma 1914 in 1916 predstavlja zelo zanimiv vpogled v delovanje takratne družbe in odpira številna zanimiva vprašanja. Na eni strani lahko na sistemski ravni razberemo, čemu je vojni absolutizem in njegov represivni aparat posvečal največ pozornosti; torej katera kazniva dejanja so bila v vojnih razmerah najpogostejša oziroma katera kazniva dejanja je oblast najostreje sankcionirala. Po drugi strani pa nam vsebine dokumentov ponujajo dragocen vpogled v intimo vsakdanjega življenja žensk, njihove strategije preživetja in motive za kršenje zakonov. Do neke mere kažejo na porast ženske kriminalitete v razmerah prve svetovne vojne, žal pa lahko o nekaterih vrstah ženske kriminalitete in njene dinamike, ob odsot-

⁶⁶ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XVII, Vr 503.

⁶⁷ ARS, SI AS 307, 1916, šk. XI, Vr 270.

⁶⁸ ARS, SI AS 307, 1915, šk. XLI, Vr 372.

nosti virov, statističnih podatkov in analiz, zgolj domnevamo. Popolnejšo sliko vprašanj ženske kriminalitete na celotnem slovenskem območju nam bodo lahko ponudile šele komparativne analize sodnih spisov drugih deželnih sodišč, časovne primerjave s predvojno ali povojno žensko kriminaliteto, morebitne statistične analize, študije posameznih primerov in druge zgodovinske znanstvene metode, zamejene z ohranjenostjo oz. dostopnostjo virov.

Viri in literatura

Viri

Arhiv Republike Slovenije, fond SI AS 307 – Deželno sodišče v Ljubljani, 1749–1945.

Edinost, 29. 5. 1915.

Slovenski narod, 21. 8. 1903, 24. 8. 1903, 5. 3. 1918.

Literatura

Bavcon, Ljubo (et al.): *Kaznenopravna zaščita države i njenog društvenog uređenja – Politički delikt*. Zagreb: Globus, 1987.

Brodnik, Vilma: *Preskrba Ljubljane med I. svetovno vojno*. Prispevki za novejšo zgodovino, letn. XXIX, št. 2 (1989), str. 281–323.

Cvelfar, Bojan: »No, zdaj pa če imaš denar, daj ga sem, potem se pa hitro z menoj spolsko združi«: k zgodovini tajne prostitucije v Ljubljani na začetku stoletja. *Zgodovina za vse*, letn. I, št. 2 (1994), str. 11–29.

Daniel, Ute: *The War from Within – German Working-Class Women in the First World War*. Oxford, New York: Berg Publisher, 1997.

Elster, Alexander in Lingemann, Heinrich: *Handwörterbuch der Kriminologie, 2. Band*. Berlin, Leipzig: Verlag von Walter de Gruyter & co., 1936.

Fischer, Jasna (gl. ur.): *Slovenska novejša zgodovina 1848–1992, 1. knjiga*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.

Grayzel, Susan R.: *Women and the First World War*. New York, London: Longman, 2002.

Himmelreich, Bojan: *Namesto žemlje črni kruh – Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje: Zgodovinski arhiv, 2001.

Kermavner, Dušan: *O aretacijah Slovencev med I. svetovno vojno*. *Zgodovinski časopis*, letn. XXVII, št. 3-4 (1973), Ljubljana, str. 343–376.

Koppenfels, Sebastian: *Die Kriminalität der Frau im Kriege*. Leipzig: Wiegandt, 1926.

Matić, Dragan: *Prispevek k vprašanju političnega preganjanja Slovencev med I. svetovno vojno*. *Prispevki za novejšo zgodovino*, letn. XXXII, št. 1-2 (1992), str. 201–220.

Melik, Jelka: *Razvoj kazenskega prava na Slovenskem od 1848 do danes*. Kambič, Marko in Budna Kodrič, Nataša (ur.): *Malefične svoboščine Ljubljančanov – Ljubljanski kazenski sodni red 1514*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2006, str. 185–200.

Pleterski, Janko: *O številu slovenskih justificirancev v prvi svetovni vojni*. *Zgodovinski časopis*, letn. XXIV, št. 1-2 (1970), str. 93–97.

Pleterski, Janko: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914–1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.

Pleterski, Janko: *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročili vojaške in vladne komisije. Zvezek 1 in 2*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1979.

Ponikvar, Adolf: *Preporodci proti Avstriji*. Ljubljana: Borec, 1970.

- Selišnik, Irena: Ženske v zaledju vojnih zubljev. Vodopivec, Peter (et al.): *Velika vojna in Slovenci*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, str. 185–198.
- Sluga, Miha: »Vtakni ga, ja, ma ne prav v vsak lajben« – Nekaj drobcev o spolnem življenju avstro-ogrskih vojakov med prvo svetovno vojno. *Zgodovina za vse*, letn. 18, št. 2 (2011), str. 5–19.
- Studen, Andrej: *Rabljev Zamah – K zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Svoljšak, Petra: »Leta strahote«. Drnovšek, Marjan (gl. ur.): *Slovenska kronika XX. Stoletja*. Ljubljana: Nova Revija, 1997, str. 149–151.
- Svoljšak, Petra: *Slovenci v primežu avstrijske cenzure*. V: Vodopivec, Peter (et al.), *Velika vojna in Slovenci*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005, str. 109–127.
- Šelih, Alenka: Ženske, kazensko pravo in kriminaliteta: storilke kaznivega dejanja detomora in umora v spisih Deželnega sodišča v Ljubljani (1899–1910). Verginella, Marta (ur.): *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2013, str. 213–230.
- Zemljič, Igor: *Oris ženske deviantnosti na začetku 20. stoletja in odmevi nanjo v slovenskem časopisu*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 1998.

SUMMARY

The Impact of War Circumstances on Women's Criminality – Court Records of the Provincial Court in Ljubljana (1914-1916)

Žiga Koncilija

The beginning of World War I and the phenomenon of the totality of its character that directly or indirectly touched upon all levels of then-current social-political systems affected also criminality, and consequently, women's criminality. Partial causes thereof can stem from withdrawal or enlistment of the majority of the male population, whereby the burden of society's tolerable activity and providing basic necessities in the background is substantially transferred to the female population. On the other hand, the increase or emergence of certain new criminal offences can be attributed to a stricter repression exerted by the governmental-administrative structures. The analysed records from the archives of the Provincial Court in Ljubljana from the period of World War I thus reflect the new repressive reality that is in the sphere of women's criminality in terms of the modified, or rather the strengthened role of women in war circumstances reflected mostly in a relative increase of instances of women as criminal offenders (especially criminal offences associated with providing basic necessities), in the emergence of new "non-traditional" categories of criminal offences that are typical of emergencies, along with the change of motives for violation of laws and other orders or stipulations issued by the authorities. The so-called political delicts, i.e. criminal offences declared by the authorities to represent a distinct threat to the existence, the unity of the system of government and its military effort, are the most characteristic offences committed in emergency circumstances. In spite of the fact that the strictest political repression in the period of war absolutism was directed at the male population, especially at prominent political individuals and intellectuals, a part of political repression included also the female population. Women were charged with Serbophilism, Russophilism, throwing insults at the Emperor and other forms of anti-state conduct. Along with

political delicts women occur in court records in connection with criminal offences associated with violations of various orders of war absolutism, such as assistance in avoiding enlistment, forgery of identification documents, resistance to requisitions, etc. Since women—in absence of men—in the circumstances of war economy became the economical and social basis of the society, they were many a times left to their own ingenuity in their struggle to provide for themselves and their families. Superhuman efforts were necessary for women to provide the most basic goods; some of them sought survival strategies in violation of laws and orders. It is hardly surprising, especially if taking into consideration the longevity of war and the related poverty and distress, that thefts and frauds associated with supplying basic necessities are the most frequent criminal offences committed by women in that period. We are mostly dealing with minor or major thefts (of food, clothing, footwear, money) committed by individuals or gangs of thieves, and various forms of frauds, ranging from increasing or forcing up market prices, financial and money order frauds, to hiding produce following orders on surrendering thereof, and mass protests. Next to offences associated with supplying provisions, which are most typical of war absolutism or war economy and are most frequently committed by women, numerous other court records also depict a specific wartime reality and point to direct and indirect impacts of war, along with various social processes, and consequently, women's fates. The erosion of the traditional role of the family as an elementary social unit and the related values, is demonstrated, for instance, by an increase in offences associated with "military" prostitution and extramarital sexual practices. An increased variety of relations between women and soldiers, in particular, as a consequence of the dynamism of the flow of people in areas of combat resulted, among other things, also in an increase of the number of children born out of wedlock. Instances of child neglect and infanticide stemming from such relationships depict challenging war circumstances which many a woman was faced with. The reality of the so-called wartime "fatherless" society meant not only that mothers were often forced to face the cruel reality of dire poverty on their own, moreover, absence of men in the upbringing of children also brought about an increased exposure of children to "the street" and, consequently, an increase in juvenile delinquency rate. Tragic stories unfolding in the court records, but mostly a multitude of criminal offences in which women are victims (various forms of verbal and physical violence, rape, in extreme cases also paedophilia) depict a cruel wartime social reality. In spite of the absence of men and sons and along with the omnipresent violence in the immediate vicinity on the near-by fronts, the traditional patriarchal environment was often not friendly towards women. Archive materials of the Provincial Court in Ljubljana between 1914 and 1916 provide a highly interesting insight into the operation of the then-current society and open numerous interesting questions. On the one hand, we can on a systematic level learn what war absolutism and its repressive machinery focused on; which criminal offences were the most frequent during the war or which criminal offences were sanctioned most severely by the authorities. On the other hand, the contents of the documents provide a valuable insight into intimate everyday lives of women, their survival strategies and motives for violation of the law.